

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Vejledning til
Gilleleje Museums
samlinger

INDLEDNING

Gilleleje Museum er skabt af overlærer Hans Christian Terslin og maskinfabrikant Carl Petersen. På opfordring fra borgerforeningen i Gilleleje påtog H. C. Terslin sig i 1929 at lede etableringen af et museum. I de følgende år besøgte Terslin og hans medarbejdere mange hjem i Gilleleje og omegn. I 1934 fik man rådighed over 1920-skolens loft, som blev indrettet til kombineret udstillings- og magasinrum. Gennem årene skete gradvise udvidelser. I 1975 fik museet overdraget hele den gamle skole fra 1867.

De tre første rum i stueetagen er præget af naturhistorien, som var en af H. C. Terslins store interesser. Men også oldtiden fik sin plads i museet. De mange fund under krigens tørvegravning havde forøget genstandenes antal i en sådan grad, at det i dag er muligt at præsentere en samling, der især giver et godt indblik i stenalderens oldsagsforråd. I de to næste rum ses bl.a. en lang række fund med relation til sandflugten på nordkysten.

På 1. sal opstillede Carl Petersen fiskerisamlingen. Modeller af både og fiskeredskaber indtager en fremtrædende plads.

I rummet bag skolestuen og den anden forstue har vi netop afsluttet indretningen af museets tekstilrum, der udover dragter viser de redskaber, som blev brugt ved fremstillingen af tekstiler i selvforsynings tid.

Museets ejendom på Hovedgaden 49 blev købt i 1938 og møbleret med en del af de genstande, man indsamlede i det første tiår.

I den sidste menneskealder er kravene til museerne blevet skærpet. Såvel voksne som børn er nu vant til pædagogiske udstillinger, der giver et helhedsbillede af fortidens livsform. Det er tanken i den kommende tid at foretage en nyopstilling efter moderne principper. Denne vejledning vil derfor inden længe være uaktuel, men da der alligevel godt kan gå et par år, inden samlingerne kan omordnes, finder museets ledelse, at publikum indtil da har krav på oplysninger om de genstande, der i øjeblikket er udstillet. Alle museets medarbejdere har ydet værdifuld hjælp ved udarbejdelsen af vejledningen.

Det er vort håb, at de skoleklasser, der i de kommende år vil besøge museet, kan få gavn af hæftet under løsning af opgaver. Med henblik på dette er der udover den kulturhistoriske baggrund også lagt vægt på forklaring af tingenes brug.

Gilleleje 1978.

Søren Frandsen
Museumsinspektør

STUEN

RUM I – III.

De to første rum i museet indeholder genstande fra naturens verden, d.v.s. *fisk i glas* og *udstoppede fugle*. Blandt de sidste findes en stor samling rovfugle, men det er dog arter med tilknytning til strand og hav, der dominerer. Samlingen viser, at den nordsjællandske kyst ornitologisk har træk, som leder tankerne hen på en atlantisk sammenhæng. Således hører kjove, mallebuk, kongedderfugl og søpapegøje (se rum II – skabet til venstre) normalt hjemme under nordligere himmelstrøg.

I rum I findes på højre side en *samling strandalger*. I montren længere fremme vises eksempler på *vandreblokke*, som i sidste istid blev bragt til Danmark fra Skandinaviens nordligere dele. Ved siden af ses en *samling forsteninger* ligeledes fra stranden.

På væggen til højre for indgangen til rum II findes et *kort over Gillelejes fiskemed*. Et fiskemed var en ved pejlingsmærker bestemt grund, hvor fiskeren satte sine garn. Medets position bestemmes af et langmærke, bestående af bagmærke (et højt punkt inde i landet) og et formærke ved kysten. Hvor langmærket skærer tværmærket, ligeledes bestemt ved to punkter i land, ligger det sted, hvor garnene blev sat.

I rum III ses *muslinger, snegle, krebs og andet*. På væggen lige indenfor til højre hænger det *ældste kort over Gilleleje by fra 1809*. Hvis man efter besøget på Rostgårdsvej går forbi kirken og hen til museets ejendom på venstre side af Hovedgaden i nr. 49, vil man netop passere den daværende bygrænse, som lå i skellet mellem nr. 47 og 49.

RUM IV.

OLDTIDEN

Begynd ved første montre midt på gulvet og fortsæt op langs venstre side.

Montrerne A og B.

Nogle af de første mennesker i vort land var omstrejfende rensdyr-

jægere, der i tiden o. 10.000 f.kr. fristede tilværelsen i de tundra-lignende egne, som indlandsisen havde efterladt. Først senere har vi vidnesbyrd om periodevis bosættelse. På Sjælland, dog fortrinsvis i øens sydligere del, findes mange bopladser fra Maglemosekulturen, hvis jægere og samlere om sommeren slog sig ned på holme og næs ved indsøer. Under fiskeriet anvendte man lystre, hvis tænder kendes fra mange fund. I montre B ses en række *lystretænder* (o. 1153, O. 1405, o. 1152 og o. 1016), hvoraf den sidste dog ikke er færdigbehandlet.

Ved landjagten anvendte man bl.a. *flintægspyd*; den spidse dræbende del af et sådant ses som o. 1082. Men maglemosejægerne benyttede også *hjortetaksøkser* (o. 1373). Disse havde skafthul samt ved den afknækkede del af knoglen en skærpegrube, hvori sad en lille flintøkse. Eksempler på sådanne *øksekærper* ses i montren C under T. 230. – Hertil kom *spidsvåben af ben med skafthul* (O. 1514).

Derimod er det usikkert om de to *stortandede harpuner* (o. 1133 og T. 412) tilhører Maglemosekulturen, der i sin tid strækker sig fra ca. 7400 – ca. 6000 f.kr. Harpunerne er snarere noget ældre og er de ældste vidnesbyrd om mennesker på Gillelejeegnen.

Montre C.

Omkring 5200 f.kr. begynder kystbopladserne at vise sig herhjemme. Det drejer sig om det såkaldte ertebøllefolk, der drev fiskeri langs vore kyster samt jagt i de tilgrænsende skove. Denne erhvervsform dominerede helt ned i yngre stenalder, hvor agerbruget vandt frem. I Ertebølletiden skiftede klimaet fra fastlandspræget til fugtigt kystklima, hvilket havde sin årsag i en etapevis havstigning. *Bopladsfundet T. 230*, der er overfladeopsamlinger fra Ålekistebro ved Pårup, kan tidsfæstes til periodens midterste eller senere del. Ikke hele fundet er udstillet, men det karakteristiske er, at skiveøkserne i modsætning til forholdene i den ældre Maglemosekultur dominerer over kærneøkserne, samt at tværpilene går frem på skævpilenes bekostning.

I montre C ses en række *kærneøkser* (*økserne i Ålekistebrofundet T. 230 + T. 413 og T. 88*), der er fremstillet af en flintkærne, hvis sider blev tilhugget i økseform. Teknikken viser navnlig i Maglemosekulturen, hvor kærneøkser også kendes, ret primitive træk. Dette gælder særlig de økser, der benævnes usymmetriske eller

atypiske. Ofte findes rester af flintens oprindelige overflade på kærneøkserne, d.v.s. at man ved fremstillingen i videst mulig omfang har søgt at drage nytte af flintstykkets naturlige form. Med større dygtighed gik man over til at behandle hele øksens overflade med slagstenen (*eksempel på veltildannet kærneøkse – se T. 88*).

I løbet af Ertebølletiden blev *skiveøkser* mere almindelig. Denne type fremstilledes af en flintskive, der blev slået af blokken. Slaget placeredes sådan, at øksens æg blev dannet ved skivens modsatte ende. Siderne og undertiden den ene flade tildannedes med mindre slag. Teknikken har krævet indgående kendskab til flintens brudlinier, hvilket repræsenterer et fremskridt sammenlignet med kærneøkserne. I bopladsfundet fra *Ålekistebro (T. 230)* ses flere gode eksempler på skiveøkser. Pilespidserne af flint, ligeledes i bopladsfundet *T. 230*, har været monteret på et skaft. De viste *tværpile*, som har lige æg, er fremstillet af flækker slået af en blok som *T. 384*. Æggen dannes af flækkens ene skarpe sidekant.

Montre D.

Den etapevise havstigning i Ertebølletiden har haft stor indflydelse på egnens udseende i denne sidste fase af ældre stenalder, der dækker perioden ca. 5200 – ca. 4200 f.kr. Vandstandsstigningen, der kan opdeles i 4 transgressioner med mindre sænkninger (regressioner) imellem, betød, at Søborg sø 4 gange fik forbindelse med Kattegat. Dette medførte gentagne skift fra ferskvands- til saltvandsfisk. Under havets andet fremstød levede en befolkningsgruppe, antagelig ertebøllefolk, ved fjorden. Disse anvendte ruser under fiskeriet. I montren ses et lille stykke af det redskab, som arkæologer fra Nationalmuseet i samarbejde med H. C. Terslin for ca. 35 år siden udgravede ved kanten af en tidligere holm. *Rusen* har oprindelig været 4 meter lang. Lignende vidjeflettede redskaber har helt op til vor tid været kendt i Sverige, Finland, nordvestlige Rusland samt Øst- og Mellemeuropa.

Det store skab ved væggen til venstre for indgangen fra rum III.

Omkring 4200 f.kr. viser de første agerbrugere sig herhjemme. Disse kom fra sydøst, nærmere bestemt det nuværende Polen, Øst- og Nordtyskland, hvor den nordligste af Europas tre neolitiske kulturer havde hjemme. Denne, der på grund af lerkarrenes tragtformede

overdel, kaldes tragt bægerkulturen, spredte sig i yngre stenalders tidligste del (tidlig neolitik tid) til dansk område. Arkæologerne har opdelt keramikken fra denne periode i A og B kar, der tidsmæssigt følger efter hinanden. A-karrene, der har kort tragtformet hals, sparsom ornamentik og oftest flad bund, er ikke repræsenteret på øverste hylde i skabet, hvor museets bedste pottemagerarbejde fra neolitik tid ses. Derimod er B-karrene, der afspejler en selvstændig indvandring, repræsenteret med flere kar. *O. 1094* og *O. 1095* stammer fra denne gruppe, hvis karakteristika er højere hals end A-karrene samt gerne afrundet bund, der betinger øskner til ophængning. Hertil kommer ofte en mere rigelig ornamentik, som det ses på karret *o. 1134*, der stammer fra overgangen mellem tidlig-neolitik og mellem-neolitik tid – d.v.s. perioden omkring 3200 f.kr.

I den følgende jættestuetid (mellem-neolitik tid) udvikles lerkarformerne yderligere. B-karrene bliver mere højhalsede. Denne periodes pottemagerarbejde hører til blandt oldtidens bedste. Karret fra Hesselbjerg (*o. 1077*) er et ypperligt eksempel herpå. Man må dog ikke forestille sig, at dette har været anvendt til hverdag. Dengang som nu havde man service til særlige lejligheder samt til dagligt brug. Et eksempel på "hverdagens spisestel" ses i karret *O. 1078*, men også de øvrige på hylden virker mere dagligdags end det smukke kar fra Hesselbjerg. *o. 1077* og *o. 1078* stammer begge fra en mose i Hesselbjerg ved Rågeleje; hertil kommer *o. 1079*, der resterne af et tredje kar, som gik itu ved optagelsen. Alle tre er nedsat samtidig i mosen. Fra andre mere oplysende fund ved vi, at sådanne pletter har været benyttet under hellige måltider. Dette er antagelig tilfældet med alle de kar, der er fundet i egnens tørvemoser under 2. verdenskrig.

Under øverste hylde

E.

Her ses et *stort husholdningskar* fra dolktid (sen-neolitik tid), dernæst plan og billed af hellekiste ligeledes fra perioden ca. 2400 – ca. 1800 f.kr.

F.

Til venstre ses genstande fra den såkaldte grubekeramiske kultur (opkaldt efter ornamentikken på lerkarrene, der består af små gru-

ber). Denne befolkningsgruppe bestod af jægere, der drev søfangst på sæler m.m. Hertil anvendte de *skaftungepile* (o. 1271, o. 1256, T. 38, T. 71 og T. 142). Tungen blev indsat i et træskaft, der kunne afskydes mod dyret med bue. Pilespidserne fremstilledes af flækker, der blev slået af *flintblokke*, som fik en særpræget *cyldrisk form* (o. 1383, o. 920 og o. 1326). Flækkerne blev slået af blokken ved slag på begge endeflader. Grubekeramikkerne kom antagelig østfra og bredte sig via den svenske østkyst til Skåne, Sydnorge og Danmarks nordvestlige kystegne. I tiden omkring 3000 f.kr. var kysterne ved Kattegat beboet af grubekeramiske stammer.

Til højre forskellige *økser af bjergart* samt *diverse stenredskaber*. Det drejer sig for en dels vedkommende om fragmenter af oldsager, som er vanskelige at bestemme. Derfor bør de vedlagte tekster tages med et vist forbehold.

G.

Nederst til venstre ses *tyndnakkede flintøkser*, der begynder at optræde i fundene i dyssetid (tiden omkring 3200 f.kr.). Navnet skyldes nakkepartiets udformning, mens tværsnittet på midten er firsidigt, oprindeligt skabt ved efterligning af metaløkser, som på dette tidspunkt var ved at blive almindelige i Mellemeuropa. Som tidligere nævnt stod man i neolitisk tid i kulturkontakt med områderne syd for det nuværende Danmark. Foran de tyndnakkede økser ses to *dolkøkser* (o. 1058 og o. 1513), der, antagelig indsat vinkelret i et træskaft, har været anvendt som hugvåben. Øverst ses en *lang, slank tyndnakked økse* (o. 1160), der er et typisk skovrydningsredskab. Med dette kunne to mand i løbet af en halv dag fælde et velvoksnet træ. Øverst ses tillige et udvalg af *tyknakkede økser*, der begynder at optræde i dyssetid og er almindelige i resten af stenalderen. Typen, der har rektangulær nakke (deraf navnet), er antagelig indlånt i færdig stand fra den østligere del af det Europa, der ligger syd for os.

Længst til højre ses en række *slibesten*, der har været benyttet ved slibning af flintøkser.

Fortsæt med montren H overfor D.

Her ses en række oldsager, der er *overfladeopsamlinger* fra en bo-

plads ved Søborg sø. Fundet indeholder både redskaber fra ertebøllekulturen og den grubekeramiske kultur. Dette må imidlertid ikke tages som bevis på sameksistens. Hertil kræves en regulær arkæologisk udgravning, hvor oldsagerne findes sammen i et urørt lag.

Sidste del af yngre stenalder er flinthåndværkets glansperiode. Men den forfinede teknik havde til dels sin årsag i bronzeredskabernes fremtrængen. Mest tydeligt ses dette på de karakteristiske flintdolke, der har givet navn til perioden ”dolktid” (ca. 2400 – ca. 1800 f.kr.). Eksempler på *flintdolke ses i o. 310 og o. 146*, mens forbilledet, *bronzedolken*, findes i montre J (*o. 619*).

De bredæggede flintøkser o. 1387 og T. 324 er efterligninger af bronzeøkser med udsvajet ægparti, men generelt er slagvåbnet, øksen, på retur i denne periode til fordel for stikvåbnet, som bl.a. repræsenteres af dolkene.

Også *flintbladene o. 1360, T. 315 og T. 413* er antagelig efterligninger af redskaber i bronze. Funktionen er dog stærkt omdiskuteret, sav eller kornsegl? Begge dele er en mulighed, i hvert tilfælde når det drejer sig om flintblade med lige eller næsten lige æg, som på de udstillede eksemplarer. – Iøvrigt skal det nævnes, at man i 1918 ved Gilbjerg hoved fandt et flintdepot bestående af 114 forarbejdede til save eller kornsegle. Genstandene, der er et eksempel på periodens omfattende eksport af flint, opbevares i dag på Nationalmuseet.

Montre I.

I bronzealderen (ca. 1800 f.kr. – ca. 500 f.kr.) koncentrerede befolkningen på øerne sig i kystegnene. F.eks. har der ved Str. Esbønderup været en bosættelse, hvis gravplads i begyndelsen af 1930'erne blev undersøgt af Nationalmuseet og Gilleleje Museum i forening. Man afdækkede en stencirkel, der omkredsede et antal urnebegravelser. Sammen med de fundne oldsager viser gravene, at fundet skal dateres til yngre bronzealder nærmere bestemt tiden 6. – 8. årh. f.kr.

Montre J ved væggen.

Her ses andre fund fra bronzealderen. ”*Celten*” (*o. 1011*) er en økseform, som var meget yndet i hele bronzealderen. – Den sten

med helleristninger fra Fjellenstrup, der omtales i avisudklippet, kan ses i forstuen bag skolestuen.

Montrerne K og L.

Fund fra jernalderen er sjældne i Gilleleje og omegn. De *udstillede lerkar* stammer fra moser og har antagelig haft tilknytning til offerhandlinger. Noget lignende gælder måske det *barnekranie*, der i 1942 blev fundet i en mose vest for Holt i Alme. På samme sted lå kranierester fra 4 andre individer.

MIDDELALDEREN

Montre M ved endevæggen under billedet.

Her ses genstande fundet på eller omkring Søborg ruin. Slottet blev bygget af ærkebiskop Eskil o. 1150 og er en af de tidligste murstensbygninger herhjemme. I vort land vandt teglbrændingen frem i løbet af 1100-årene.

Allerede i 1161 blev Søborg indtaget af Valdemar den Store, der prøvede at lægge kirken ind under sig. Den stærkt befæstede borg blev nu fængsel for mere betydningsfulde fanger, som kongen ønskede at afskære alle flugtmuligheder. Den mest kendte var ærkebispens Jens Grand, der d. 9. april 1294 blev indsat på Søborg. Borgen lå på den yderste af 3 holme i Søborg søs nordlige del. På den inderste af øerne voksede en by (Søborg) frem, som i slottets storhedstid havde status af købstad. Under grevens fejde 1534-36 blev borgen måske ødelagt, i hvert tilfælde forsvinder den på dette tidspunkt ud af historien. Samtidig går det tilbage for Søborg by, og efter 1550 nævnes den ikke mere blandt købstæderne.

N og O.

Fra tid til anden har fiskere fra Gilleleje fået *lerkar* i deres garn. Dette er et vidnesbyrd om den skibsfart, som fra Vesteuropa i middelalderens senere del og tiden fremover rundede Skagen og via Kattegat gik ned gennem Øresund. Ved forlis havnede karrene på havets bund. Ofte drejede det sig vel om fartøjer, der fra Mellemeuropas handelscentre sejlede varer til aftagere i nord. De mange kander og dunke af rhinsk stentøj kan have denne forklaring, men udelukkes

kan det ikke, at der blot er tale om service, der af en eller anden grund er røget i søen.

I O ses på *øverste hylde* til højre *to kander* fra 1300-årene, hvis brændingsgrad ligger på grænsen til stentøj. Også her kan der være tale om produkter fremstillet i det sydligere udland.

I N ses på *øverste hylde* en middelalderlig krukke med to hanke placeret på den ene side (*o. 960*). Karret har grøn glasur på indersiden. *o. 1110* er en stjertpote fra 1600-årene med brunrød glasur på indersiden.

På *mellemste hylde* ses en sort kande antagelig fra 1300-årene (*o. 1013*). *O. 1531* er en jydepotte opfisket lidt øst for Hesselø.

Resten af karrene på de to *øverste hylder* hører hjemme i 1600-1700 årene. Det samme gælder genstandene med brunrød glasur på *nederste hylde*.

RUM V

Montre A indenfor døren til venstre

På *øverste hylde* ses forskellige *nøglebeslag*, der giver eksempler på stiludviklingen fra barok over rokoko til louis-seize og klassicisme.

På *nederste hylde* findes *to tækkeskovle*, *en tækkenål* og *en tækkekniv*. Skovlen anvendes både ved den foreløbige opbankning af tæk-kematerialet inden syningen og ved efterbankningen, når halm eller rø er fæstnet. Ved fastbindingen af tagmaterialet til tækkekæppene, der kun kendes i den østlige del af landet, benyttes tækkenålen, som modtages og atter stikkes ud gennem taget af en hjælper inde på loftet. Til sidst skæres opstikkende halm eller rørender af med tækkekniven, således at taget får et glat udseende.

B

På de *to øverste hylder* ses forskellige *skåle*, *karafler* og *figurer*, ting som var almindelige i klunketidens hjem.

På *tredie hylde* findes bl.a. *tranlamper*. Ved kanten af den øver-

ste skål blev den lysgivende sivvæge anbragt. Den nederste skål havde til opgave at opfange dryp fra vægen. Dette betød mindre spild af brændstof. – Hertil kommer to *profitpinde*, der blev anvendt ved afbrænding af lysestumper. Disse blev klemt fast mellem de tre søm (det ene mangler dog). – Længst til venstres ses et afsavet hornstykke, der blev brugt ved stopning af pølser (*pølsehorn*). Tarmen (pølsekindet) blev fastgjort ved hornets smalle ende. Hornet virkede som tragt ved istopning af pølsemasse. Den udstillede pølsepind (torn af slåen) blev brugt til at lukke pølsen med.

C

På *trede hylde* ses 3 krus og en kande, der er erobret fra engelske skibe under Kaperkrigen (1807-14). Dette legale sørøveri, der sigtede mod alle fjendtlige fartøjer, kunne i løbet af måneder gøre den fattige rig. Kaperiet fik en vis økonomisk betydning for befolkningen i Gilleleje, men mange ødslede pengene væk, således at der ikke blev tale om langtidsinvesteringer, der kunne betrygge tilværelsen fremover. De udstillede ting er eksempler på billige engelske produkter fremstillet under industriens ekspansion.

D.

På *øverste hylde* ses en *samling drejede trægenstande* fremstillet af Bendt Petersen, født 1830 i Gilleleje (se blyantstegning af Bendt Petersen og hustru i rum VI på væggen ind mod rum V samt de to rokke i rum VII, der er fremstillet af Bendt Petersen). Bendt Petersen stod i lære hos drejer Segeberg i København, men vendte efter en tur på valsen i Tyskland tilbage til Gilleleje.

På *anden hylde* findes en *brudebuket* og en *dåbsgave* af henholdsvis fuglefjer og torskeben. En lignende brug af den lokale naturs ressourcer ses i *klunketidsrammen* beklædt med sneglehuse og muslingeskaller.

På *nederste hylde* findes bl.a. en *osteform*. Indhyllet i klæde blev ostemassen anbragt i trækassen. Et trælæg lagdes over med en sten på. Herved pressesdes vollen ud af osten. Til sidst blev formen skilt ad, og osten var klar til lagring.

RUM VI

Montrerne A og C.

Her ses en række jordfund fra Gilleleje. Byen nævnes første gang i et kongebrev fra 1536, hvor der tales om "Bønder og almue, som bygge og bo på Gilleleje og Villingebæk fiskeleje". Før den faste bebyggelse må vi antage, at lejet kun har været befolket i fiskesæsonen, således som det mange steder var almindeligt i middelalderen.

Langs Kattégatkysten blev man ofte udsat for sandflugt. Fra slutningen af 1500-årene har vi kendskab til blæsten og sandets hærgen. Gennem tiden er man ved grundudgravninger og lignende bl.a. stødt på grønglaserede tyske 1500-tals *kakler*, der lå i nærheden af tilsandede hustomter.

I montre *A skuffe 4* ses en række kakler fundet på en ejendom ved Havnevej i 1939. Genstandene lå 1 1/2 alen under overfladen i flyvesand. 2 alen nede fandtes et lergulv, der hvilede på et tyndt sandlag, der atter lå ovenpå et nedslidt lergulv. Fundet viser, hvorledes man ikke lod sig skræmme af sandets hærgen. Tålmodigt opførte man nye huse på de tilsandede ruiner.

Senmiddelalderens fiskerleje havde mellem 50 og 100 afgiftsbetalende fiskere. I 1588 skulle 70 personer hver erlægge 1/2 – 1 tønne torsk eller kuller til præsten.

Montre D.

Vest for Gilleleje ved Gilbjerg lå et mindre leje Krogskilde. Dette havde i slutningen af 1500-årene ca. 10 skatteydende beboere. Men her medførte sandflugten og vel også konkurrencen fra Gilleleje, at bebyggelsen helt forsvandt i første halvdel af 1600-årene. I 1930'erne foretog museets grundlægger H. C. Terslin arkæologiske undersøgelser på stedet og fandt rester af gulve og ildsteder.

I rummet hænger en række billeder fra fiskerlejerne langs Kattégatkysten. Her findes motiver fra Tisvildeleje og Hornbæk, men hovedparten stammer fra Gilleleje. F.eks. ses på væggen ind mod rum V 2 malerier af Elias Petersen, der var søn af drejer Bendt Petersen (se udstillingen i rum V). Det ene viser byen og kirken set fra landsiden

med sejlskibe på havet, det andet stejlebakken ved havnen. Begge er malet i 1870'erne.

RUM VII.

I tekstilrummet, hvortil der er adgang gennem skolestuen og den anden forstue, vises de redskaber, som i selvforsyningsens tid blev anvendt ved fremstilling af klæder.

I *skabet til højre for væven* ses nærmest *en saks* til klipning af uld fra fåret. Dernæst *et par karter*. Ved hjælp af disse blev ulden rullet op i tøjler. Under spindingen holdtes tøjlen i højre hånd, mens man med venstre regulerede sammendrejningen til en tråd.

De *to udstillede spinderokke* er antagelig bygget af Bendt Petersen, Gillelejes kunstdrejer (se også genstandene i rum V). Rokken ved vinduet er dobbeltbrystet, d.v.s. at de lodrette opstandere sammenholdes i to planer af vandret afstivning. Hvor den øverste mangler, får hjulet mere slør. Den dobbeltbrystede rok menes opfundet på Sjælland og repræsenterer et teknisk fremskridt. Ved redskabet sidder en *fiskerkone* (nærmere omtale – se under ”den store montre”).

Til højre i skabet ses en anden rok, der ofte blev anset for finere. Velstående bønder og købstadsfolk var købere til denne type. Rokken fortæller noget om Bendt Petersens dygtighed som drejer.

Midt i skabet ses *en garnhaspe*, hvis vekslen mellem mørkt og lyst træ samt hvide knopper på endestykkerne røber, at Bendt Petersen også har fremstillet dette redskab. Haspen blev anvendt, når det færdigspundne garn på tenen skulle rulles af.

Før hørren kunne spindes krævedes en grundig forbehandling. Først skulle den brydes. *En hørbryde* ses foran skabet. Hørstænglerne blev lagt ind over brydens nederste kæber, mens redskabets bevægelige del var løftet. Derefter kunne stænglerne knuses med en nedadgående bevægelse. – Hørren skulle nu skættes. *En skættefod* og *en skættehånd* ses ved siden af bryden. Den brudte hør blev lagt ind i fodens hak foroven, hvorefter man med skættehånden bankede på stænglerne, således at det løse træagtige faldt fra. – Ved siden af skættefoden ses *en hegle*, hvorpå den grove blår blev siddende, når man førte færdigskættet hør hen over tænderne.

På *væven* blev det spundne garn forvandlet til stof, som syedes til klæder. I slutningen af forrige århundrede var folkedragterne, der hovedsagelig blev benyttet ved festlige lejligheder, stadig udbredt i alle landets egne, men en ny tid stod for døren. Omlægningen fra selvhusholdning til specialiseret husdyrbrug havde til følge, at de produkter, man tidligere selv havde fremstillet i lokalsamfundet, nu skulle købes udefra. Det færdigsyede tøj vandt indpas på folkedragternes bekostning.

Den almindelige brug af *folkedragt* ligger ca. 100 år tilbage. Det er derfor i dag sjældent at træffe hele eksemplarer, fordi man ikke nåede at sikre tøjet til museerne i tide. På Gilleleje Museum (*se den store montre*) findes en næsten komplet kvindedragt fra "Rørhavegård" ved Udsholt. Denne er lavet i en tid, hvor der skulle spares på tøjet. Under forklædet findes ikke det samme stof, som skørtet ellers er lavet af. En "snydebredde" bestående af tre tøjrester sidder på det sted, hvor forklædet alligevel dækker. Ærmetrøjen er lidt yngre end de øvrige dragtdele, men har hørt til dragten. Trøjens snit (vide ærmer og lidt korte liv) er typisk for slutningen af forrige århundrede og viser, at egnsdragten var under stærk påvirkning fra moden i byerne.

Ved siden af kvinden fra "Rørhavegård" ses en *mandsdragt fra Hågendrup* ("Østerhus"). De lange bukser med klap foran hører ikke til dragten, men typemæssigt kunne det lige så godt være tilfældet. Folkedragterne fra Udsholt og Hågendrup er karakteristiske for det bondeland, der omgav Gilleleje. — Længere inde i montren ses en *mandsdragt fra Helsingøregnen*.

Fiskerbefolkningen i Gilleleje anvendte ikke en egentlig festdragt, som tilfældet var i omegnen. *Fiskerkonen ved rokken* sidder i en dragt, som ofte blev benyttet både til hverdag og fest; var der forskel gjaldt det kun kvaliteten.

De øvrige dragter i den store montre stammer fra tiden omkring århundredskiftet. Snittet er i de fleste tilfælde meget bypræget.

I *skabet ved væggen modsat vinduerne* ses et brudepar fra slutningen af forrige århundrede. Ved brudgommens fødder vises *forlovelses- eller bryllupsseler*, der ofte var brudens gave til sin tilkommende.

I skabets midtersektion findes på øverste hylde til venstre en hue med korsklæde, der har tilhørt en bondekone. Båndene er anskaffet til bærerens guldbryllup o. 1900. Bagved ses et billede af guldrudeparret Anders og Oline Larsen med det viste hovedtøj i funktion. Til højre på hylden findes en hue med lin.

På midterhylden vises en fiskerkones brogede hverdagstørklæde samt et hvidt anvendt ved højtidelige lejligheder – bl.a. kirkebesøg,

Nederst ses korsklæder af tønderkniplinger og tylsbroderi.

Mellem vinduerne nærmest rokken hænger en hedeboesærk, der før undertøjets tid tjente som underbeklædning ofte både nat og dag.

I montren midt på gulvet nærmest vinduerne findes på højre side en serie huer, der viser den skiftende mode fra ca. 1750 til ca. 1900. I periodens start yndede man vævede hovedtøjer lig nr. 1 og 2. Kort før 1800 kom de hjemmebroderede huer på mode (nr. 3). Ca. 1800 begynder sølvstænk at optræde på nakkerne (nr. 4, 5 og 6). Efterhånden dækkes store dele af disse med sølvbelægning, som det er tilfældet i nr. 7. Broderiet på huen er hedebo, mens det mørkeblå fløjlsstof, hvorpå nakken er syet, heller ikke er typisk for Nordsjælland. I denne del af øen brugte man brunt fløj, som det kan ses på mange af de udstillede eksemplarer. Sølvnakken nr. 8 er hjemmegjort, idet den anvendte papirskabelon kan ses under sølvet. Hovedtøjet blev ofte købt hos huekonen. I nr. 9 og 10 ses eksempler på huer med nakker, der stammer fra forskellige værksteder. Omkring 1850 blev de femfligede guld- og sølvdækkede nakker almindelige (nr. 11 og 12). Havde man ikke råd til så meget stads anvendtes en simpel brun stofhue (nr. 13) eller ved mere højtidelige lejligheder f.eks. kirkegang en sort (nr. 14). En overhue til disse hovedtøjer med nakke ses i ”hjørnemontren modsat vinduerne”.

De hidtil omtalte huer har været benyttet hos bondebefolkningen i Gillelejes omegn. I lejet brugte man som nævnt ofte hovedtørklæde. Antagelig var bøndernes huetyper ikke kendt hos fiskerkonerne.

I montrens venstre side ses en opstilling, der giver eksempler på hovedtøj anvendt i livets forskellige perioder. Nærmest tekstilredskaberne ses to dåbshuer. Herefter følger tre konfirmationshuer. Indtil giftermålet benyttede de unge piger dette hovedtøj ved festlige

lejligheder, eksemplevis kildefesterne. Det *lyserøde silkebånd*, som ses i montren, blev i tiden omkring 1800 kun anvendt af de unge, først langt senere tog også ældre denne "vovede" udsmykning i brug. Den trekantede hue er fra hedeboegnen.

Ved giftermål fik kvinden det hovedtøj, hun skulle klæde sig med resten af livet. Den viste *konehue* blev kaldt "fattigmandsnakke", fordi den ikke var udstyret med de metalbelægninger, som ses på nr. 11 og 12 overfor. Den udstillede *konehue* består af galloner d.v.s. gullige båndstrimler. Herefter ses en *sørgehue*, som bønderne anvendte ved dødsfald. Sort og blåt dominerer disse hovedtøjer.

I montren midt på gulvet nærmest døren ses en *rød strikket nattrøje*, en *empirebul*, *sjaler* til værn mod kulden samt *skulderklæder*. På vinduessiden nærmest væven findes et sjal, der kunne vendes, således at det både passede til sorg og glæde.

I hjørnemontren modsat vinduerne findes en række genstande, der viser hvad en kvinde havde af *finere tøjartikler* kort efter år 1900. Bl.a. ses *et overtræk*, som blev brugt på de guld- eller sølvbeslåede huer i dårligt vejr.

I montren til højre for indgangen ses *dukker* og *dukketøj*, der efterligner de voksnes klædedragt.

1. SAL

FISKERI OG SØFART

Fiskeriet på Gilleleje har i de sidste 100 år været i stadig udvikling. I midten af forrige århundrede foregik fiskeriet fra stranden med *åbne både* som f.eks. "*Emma*", der blev bygget i Gilleleje 1852 (*se model H 163 i den brede, lange montre midt i rummet til højre for trappen*). Særlig under vinterens rødspættefiskeri var det en hård tøm. *Høstfiskeriet efter sild* har dog været det mest betydningsfulde. Ligesom i *rødspættefiskeriet* anvendtes *garn*, der blev sat *på bunden* ud for kysten (*se model af sættemåden i den første montre midt i rummet til venstre for trappen*). Denne metode blev senere *afløst af drivgarn* (*se næste montre*). Sildegarnene kaldtes *næringer*, netop fordi dette fiskeri havde størst betydning for livets oprethol-

delse. Blev fangsterne ved Gilleleje for små sejlede man i stedet til farvandet ud for Sjællands Odde. Ved hjemkomsten stod kvinderne parat for at hjælpe med ilandbæring af garnene. På selve strandbrededen brugte man en *bærebør* (*står op ad væggen lige til venstre for trappen*), mens transporten i de knapt så sandede stræder også kunne udføres med en speciel *trillebør* (se samme sted som foregående).

En del af den landede fisk blev kørt til København af vognmænd, men med de stigende krav til kvaliteten, var det ikke længere muligt at sælge fisk i aflivet tilstand. Fiskerne blev derfor fra 1880'erne tvunget til at indrette både med dam, hvori fangsten kunne transporteres til afsætningsstedet levende; fiskekvasens tid var inde. Den første båd, der blev ombygget til *kvase*, var "*Marie*" (se model i den lange brede montre til højre for trappen).

Da Gilleleje i 1875 fik sit første egentlige havneanlæg indledtes en ny epoke. Dog var vanskelighederne i starten mange, bl.a. blev tilsandning et problem. Fordelene var dog indlysende. Især har det været en lettelse at slippe for den pinsomme ophaling af bådene på den åbne strand. Dette medførte at bådernes størrelse kunne øges. Sammen med nye redskabstyper var muligheden for øgede fangster til stede. Først blev *snurrevodet* taget i brug (se model i tredje montre til venstre for trappen midt i det store rum). Den første Gillelejebåd, der fik *installeret redskabet*, var *fiskekvasen "Damark"* (se model i den lange, brede montre til højre for trappen). I starten benyttede kun få fiskere snurrevod, fordi indhalingen med håndspil var besværlig og trættende. Da forbrændingsmotoren kom frem, gik redskabet sin sejrsgang. Motoren blev først senere anvendt som drivkraft i bådene, endnu var det sejlene, der dominerede.

De store kuttere med trawl og motorkraft, der præger dagens fiskeri, er resultatet af en højt udviklet specialisering. Det dyre materiel kræver en udnyttelsesgrad, der ikke tillader bierhverv, som det tidligere var almindeligt. Før havde de fleste fiskere en lille jordlod på 2-3 tønder land at falde tilbage på i dårlige tider, i dag må fisken ofte i krisesituationer sælge sin kutter og gå over i andet erhverv.

Montrerne ved væggen

Begynd ved indgangen

I anden montre til venstre på trappesiden ligger bl.a. en kopi af det

kongebrev, hvori Gilleleje første gang omtales (se nærmere teksten til rum VI).

I montren efter svinget findes en række *genstande fra kapertiden*. – Herefter følger en *model af havnen*, som den så ud i 1972.

Nu følger *to montrer* med ting, der har relation til *krigene 1848-50 og 1864 samt 2. verdenskrig*.

Næste montre omhandler *havnens historie*. Fiskeriet ved Gilleleje foregik som nævnt i ældre tid fra den åbne strand. Man trodsede brændingen og halede bådene op på bredden. Fra 1700-tallets senere del og fremefter anmoder fiskerne flere gange om hjælp til at opføre værn mod havet i form af sten og træbroer. Først i 1821 blev planerne realiseret, men allerede 1822 sandede broen til. Senere opførtes en pælebro, som kunne tages i brug 1839 (se originale tegninger af Svend Nielsen i rum V i stuen; kopier ses i montren). I 1875 indviedes som nævnt første del af den nuværende havn.

Efter *montren* med information om *toldkontoret* findes oplysninger om fyrene ved Nakkehoved. I 1771 opførtes med 500 alens afstand to kulfyr på bakkedraget øst for Gilleleje. Disse var af træ og 10 og 12 alen høje. For ikke at forveksle blusset i Gilleleje med fyret på Kullen var det nødvendigt med to tårne. Men i første omgang brændte fyrene kun 8 mdr., fordi de søfarende nægtede at betale fyrrpenge. Slukningen var et tilbageskridt for skibsfarten, hvilket man i 1798 på dramatisk vis fik at mærke, da *ostindienfareren Kronborg* strandede ud for Gilleleje (*se opfiskede genstande fra vraget på bordet ved endevæggen*). År 1800 blev fyrene på ny tændt efter ombygning til lukkede kulfyr. I 1833 indrettedes de til lampefyre med paraboliske skærme. 1898 forhøjede man det vestlige og installerede et linsefyre, hvorimod det østlige blev nedlagt (ombygget til restauration).

Fortsæt på modsatte side.

Første montre omhandler *strandinger* langs Kattegat- og Øresundskysten.

Dernæst følger *en montre*, der viser eksempler på *kunsthåndværk udførte hårabejder*.

Ilanddrevne *strandvaskere* er temaet i den næste *montre*.

To montrer længere fremme ses en række *portrætter af fiskere fra Gilleleje* taget af dyrlæge O. Hardt, der sammen med H. C. Terslin var blandt de mest aktive i museets første tid.

Tre montrer længere fremme ses *genstande fra Gilleleje lodseriets tid*. Sammen med fiskere fra Hornbæk havde gillelejerne kongelig bevilling på lodsning fra Kullen indefter til Helsingør. I Gilleleje oprettedes 1798 tre bådeselskaber, hvis 21 medlemmer måtte gennemgå en eksamination for at få tilladelse til at udføre det krævende lodsarbejde. I 1869 blev selskaberne dog opløst, bl.a. fordi dampkraften ikke krævede det samme lokalkendskab til vind og vejr som i sejskibenes tid.

De to næste montrer omhandler *navigation og rebslageri*.

Den sjette montre efter døren fortæller om den *småskibsfart*, der foregik fra Gilleleje. Mest markant var sejladsen med kartofler til København.

Herefter følger *5 montrer med småredskaber anvendt under arbejdet med fiskenettene*. I den første ses bl.a. en række *bindebor*, hvis anvendelse er anskueliggjort i den fjerde *montre*.

På den *modsatte side* er udstillet en lang række redskaber med relation til *bådebygning og sejlmageri*.

For enden af væggen ud mod trappen ses en model af *et bådebyggeri*, fremstillet af Carl Petersen, der også har lavet de fleste af de udstillede *skibsmodeller*.

DET GAMLE HUS PÅ HOVEDGADEN

I 1938 erhvervede Gilleleje Museum en mindre ejendom på Hovedgaden (nr. 49). Huset havde indtil da været beboet af Martine Pedersdatter. Martine var enke efter ur- og skomager Jens Peter Petersen, der døde sammesteds i 1931. Martine Pedersdatter overtog huset efter sine forældre smeden Peder Jensen og dennes hustru Maren Larsdatter. Marens ægteskab med Peder Jensen var hendes

andet. Tidligere havde hun været gift med smeden C. Knoplau af København, som i 1829 fæstede Peder Nielsens jordløse hus på Gilleleje. Knoplau døde allerede 1834 kun 26 år gammel, hvorefter Maren Larsdatter indlemmede to smedesvende, Peder Jørgensen og Peder Jensen, i sin husstand. Peder Jensen giftede sig senere med Maren og sammen fik de 5 børn, sidst Martine Pedersdatter i 1848.

Beboerlisten kan føres tilbage til første halvdel af 1800-årene. Derimod kender vi ikke husets opførelsesår. Det må imidlertid være yngre end 1809, da grunden og huset mangler på det ældste kort over byen (se museet på Rostgårdsvej, rum III), men ældre end 1829, hvor Knoplau fæstede det. Tagremmens længde samt taphuller i bjælken i stuen med lergulv, viser, at huset oprindeligt har været på 6 fag, d.v.s. at østgavlen stod midt i den nuværende stue længst mod øst.

Vestligst i huset lå dagligstuen på 2 fag, der muligvis i den ældste tid blev opvarmet ved hjælp af en bilæggerovn. En eventuel bilæggerovn har været fyret fra køkkenet længere mod øst, men af det tilhørende åbne ildsted findes ikke spor. Ved overtagelsen i 1938 var der dog gamle folk som mente, at køkkenet engang havde haft åben skorsten.

I køkkenhjørnet ind mod stuen står i dag en lukket skorsten, der dannede aftræk for den vindovn, som i husets senere periode har opvarmet stuen (den udstillede ovn har dog ikke hørt til huset). I skorstenens vestside findes under pudset et hul til aftræk for det komfur, der ved overtagelsen stod i køkkenet.

Det åbne ildsted i rummets andet hjørne er en rekonstruktion. Skorstenshammeren med årstallet 1809 stammer fra et ukendt hus i byen. Indfyringen til bilæggeren i stuen foran køkkenet er også fri fantasi.

Længst mod vest findes et rum på 2 fag, der rimeligvis er tilføjet på et senere tidspunkt. Som det fremgår af indledningen har huset været bolig for skiftende smede, senere for en ur- og skomager. Men selv om disse erhverv var specielle i fiskerbyen Gilleleje, giver rumfordelingen en fornemmelse af, hvordan småkårsfolk indrettede sig i forrige århundrede: Til venstre for indgangsfaget lå dagligstuen, mens rummet til højre antagelig i sen tid har været indrettet til ur-

og skomagerværksted. Ovenfor dagligstuen lå stadsstuen (den øverste stue).

DAGLIGSTUEN

Her står *et bord med drejede ben*. Dette har oprindeligt været et klappbord, idet to af benene er skåret igennem på langs, således at de i udslået tilstand kunne støtte de klapper, som har været hæftet til bordpladen. Bordet stammer antagelig fra 1700-tallet.

Ved vindueshjørnet står *et skab*, hvis små stolper i overdelen er karakteristiske for Sjælland og Skåne. Øverst findes renaissanceudskæringer, under disse louis-seize dekorationer (nedhængende klæde). Skabet (fremstillet 1829) er et eksempel på den stilblending, der ofte ses på bondemøbler.

Under vinduerne står en *upolstret træsofa* fra midten af 1800-årene. Med denne søgte samtiden at efterligne tilsvarende polstrede møbler hos borgerfolk.

Stolen fra slutningen af forrige århundrede, som ses ved bordet, er sammen med to lignende stole i den øverste stue blandt de få møbler, der oprindeligt har hørt til i huset.

For enden af himmelsengen ses en stol, der både kunne anvendes som almindeligt siddemøbel og til toiletformål, f.eks. om natten. Under sædet findes et hul og under dette en skuffe til potten.

Den herskabelige vindovn med pyramide og louis-seize ornamenter er fra 1797 (Hassel værk).

ØVERSTE-STUEN længst mod vest.

På landet blev denne stue langt op i tiden anvendt som magasin for husets kostbare beholdning af tekstiler. Tøjet lå i præsentable kister, som husmoderen med stolthed viste frem til gæster. Ved væg-

gene ud til gaden og haven ses *to standkister*, mens der ved endevæggen står en *dragkiste* i empirestil fra første halvdel af 1800-årene.

I øverstestuen stillede man undertiden også de tekstilredskaber, der ikke var i øjeblikket brug i dagligstuen. I hjørnet ses *en rokketype*, som særlig har været almindelig på Sjælland (se teksten til rum VII i museet på Rostgårdsvej). Ude på gulvet står en *garnhaspe* og *et væveredskab*. I hjørnet til højre for døren findes en *hørbryde* (redskabets brug — se ligeledes teksten til rum VII). Brydningen foregik udendørs.

På endevæggen hænger *et par karter* til behandling af uld samt *et valkebræt*, der ved gnubning skulle gøre det færdigstrikkede uldtøj tæt.

STUEN TIL HØJRE FOR INDGANGSFAGET.

Her ses et klapbord med *slagbænk*. I hjørnet mellem bænken og døren står en *spytbakke*, der blev nødvendig da man gik over fra lertil bræddegulv. I vindueskarmen findes *en syskrue*, til hvis pude tøjstykkerne blev hæftet, mens man syede. — Ved skillevæggen ses en *empire dragkiste*, hvorpå ligger en *kandistang (nr. 1210)* og en *lysesaks*. — På bilæggerovnen står to hule *strygejern*, hvori blev lagt en ophedet jernklods fra ildstedet.

DET NÆSTE RUM

Dette, som har lergulv, er indrettet til fiskerstue. På *klapbordet* ved vinduet står et *bindekar*, der brugtes ved fremstilling af fiskegarn. *Bindenål* og *bindebor* (angiver maskestørrelsen) ses i brug. — På væggen ved sengestedet hænger et *manglebræt med stok* anvendt ved rulning af tøj samt en *banketærskel*, hvormed man under vask bankede snavset ud af tøjet. Nedenfor ses et *natmøbel med bækken*. Ovenpå dette står et *brændevinsanker*. — På væggen umiddelbart indenfor døren hænger *et åg* til transport af vand og lignende.

RUMMET I SIDELÆNGEN

Dette er indrettet til garnstue. Her opbevarede man fiskenet og andre redskaber, som blev benyttet i fiskeriet.

KØKKENET

På det åbne ildsted står *en gryde på en trefod*. Ved siden af ligger et vaffeljern. – Til højre for døren fra stuen står *en gåsebænk* med udskårne hjerter i lågerne. Gæssene havde deres reder i bænken. På væggen hænger en *bismer*, hvor håndtaget til ophængning ved ”vægt-sømmene” dog mangler.

SPISEKAMMERET bag køkkenet.

Her findes følgende. *Øverste hylde*: kaffemølle, terrin, dørslag (si), platmenage til salt, peber & sennep og en tejn (madkasse). *Mellemste hylde*: kniv, gaffel og hornskeer. – *Nederste hylde*: brødmaskine, hakkebræt – f.eks. til behandling af grønkål samt en mælkespand til at bære på hovedet ved hjælp af en tøjkrans.